

YU ISSN 0351 — 7926

**G O D I Š N J A K
G R A D S K O G
M U Z E J A
V A R A Ź D I N**

broj 7

V A R A Ź D I N 1 9 8 5.

Uredništvo:

Antica Bregović, Marina Šimek, Ljerka Šimunić, Jasna Tomičić

Za nakladnika:

Jasna Tomičić

**U povodu 40-godišnjice oslobođenja zemlje i 60-godišnjice postojanja
Gradskog muzeja Varaždin**

Pokroviteljstvo:

CONING Varaždin

CROATIA ZO osiguranja Zagreb — filijala Varaždin

NISRO »Varaždin«, Varaždin

OSIZ za obrazovanje radnika za samoupravljanje Varaždin

PPK KOKA Varaždin

PTT saobraćaj Varaždin — OUR TELEKOMUNIKACIJE

SIZ u oblasti kulture općine Varaždin

VAMA Varaždin — RZ ZAJEDNIČKI POSLOVI

VARKOM Varaždin

VARTILEN Varaždin

Lektura i prijevod:

Bosiljka Paska (hrvatski)

Zoran Dučakijević, Mirko Malez (engleski)

Doris Baričević, Ladislav Šaban, Silvija Šamarija i Marina Šimek (njemački)

Godišnjak je tiskan u 1000 primjeraka

Tisak: NISRO »Varaždin«, Varaždin

S A D R Ź A J

Jasna Tomičić, Gradski muzej Varaždin Šezdeset godina Gradskog muzeja Varaždin Sechzig Jahre Stadtmuseum Varaždin	5
Mirko Malez, Zavod za paleontologiju i geologiju kvartara istraživačkog centra JAZU Spilja Vindija kao kultno mjesto neandertalaca The Vindia cave as a cult place of a neanderthal man	31
Marina Šimek, Gradski muzej Varaždin Kameni Vrh Kameni Vrh	49
Josip Crnički, Rudarsko geološko naftni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, OOUR Studij geotehnike Varaždin Petrografski opis artefakata s nalazišta Kameni Vrh kod Lepoglave Petrographische Beschreibung der Artefakte der Fundstelle Kameni Vrh bei Lepoglava	81
Željko Tomičić, Muzej Međimurja Čakovec Osvrt na jedan skupni nalaz antičkog novca iz Međimurja . . . Rückblick auf einen Gruppenfund Antiken Geldes aus Međimurje	87
Gustav Piasek, Medicinski centar Varaždin Nekoliko podataka o komunalnim, sanitarnim i socijalnim prilikama Varaždina u drugoj polovici XVIII stoljeća Einige Angaben über die Kommunalen, Sanitaren und sozialen Verhältnisse in Varaždin in der zweiten Hälfte des 18. Jhd.	97
Stjepan Hajduk, Zavičajni muzej Varaždinskih Toplica Prilog istraživanju povijesti pučkog školstva u Varaždinskoj županiji Beitrag zur Untersuchung der Geschichte des Volksschulwesens in der Varaždiner Gepschaft	107
Ivanka Štager, Gradski muzej Varaždin Tarifni pokreti i štrajkovi radnika u Varaždinu 1919—1929. godine Tarfbewegungen der Arbeiterstreiks in Varaždin von 1919 bis 1929	121
Miroslav Klemm, Gradski muzej Varaždin Zbirka pečatnjaka Gradskog muzeja Varaždin Eine Petschaftssammlung des Museums der Stadt Varaždin	133

Doris Baričević, Arhiv za likovne umjetnosti JAZU	
Kameni spomenik sv. Ivana Nepomuka pred varaždinskim Starim gradom	151
Eine steinerne Statue des hl. Johannes von Nepomuk vor der alten Burg in Varaždin	
Ladislav Šaban, Zagreb	
Dva Josipa Pape posljednji graditelji orgulja u Varaždinu	161
Zwei namens Josef Papa, die letzten Orgelbauer in Varaždin	
Tihomil Stahuljak, Filozofski fakultet Zagreb	
Pustolovine jednog ljubitelja stare odjeće i nošnje u poslijeratnome Varaždinu	177
Die Abenteuer eines Liebhabers alter Bekleidung und Trachten in Varaždin nach dem Kriege	
Ljerka Albus, Gradski muzej Varaždin	
Narodna nošnja varaždinskog kraja	191
Die Volkstracht der varaždiner Gegend	
Marijan Kraš, Varaždin	
Bednjunsko ženidbo — Bednjanska svadba	207
Die Hochzeit von Bednja	
Antica Bregović, Gradski muzej Varaždin	
Zbirka Carabida Entomološkog odjela Gradskog muzeja Varaždin	221
Sammlung Carabidae der Entomologischen Abteilung des Stadtmuseums Varaždin	

Marijan Kraš

BEDNJUNSKO ŽENIDBO — BEDNJANSKA SVADBA

Izvorište etnoloških, muzikoloških i
usmenoknjiževnih narodnih vrijednosti

I UVOD

U nastojanju da očuva narodnu baštinu Kulturno-umjetničko društvo »Franjo Sert« Bednja priredilo je za scensko izvođenje 1980. godine Bednjunsko ženidbo — Bednjansku svadbu. Priređivač teksta, redatelj i scenograf ovog izuzetnog kulturnog projekta **JOSIP GENC** inicijator je i pokretač brojnih programa u Bednji, posebno scenskih.

Ova scensko-dramska igra nastala je bilježenjem usmene predaje o svadbenim običajima u Bednji i okolici, koji su u svom izvornom obliku počeli nestajati između dva svjetska rata.

Scenski okvir svadbenih običaja Genc je podijelio u četiri čina: I — Pri gojsti pri Verškevem Štefu, II — Den pre gojsti na Verškevem bregu, III — Bednjunsko ženidbo, IV — Pri mlodence. U svakom dijelu ove uspjele kazališne predstave sačuvano je bogatstvo kulturnog naslijeđa ovog materijalno skučenog, ali duhovno bogatog i autentičnog ambijenta.

Na tragu ovog identiteta i suvremenih istraživanja usmenog narodnog stvaralaštva, polazeći od cjelovitosti i autonomnosti narodne književnosti, nastao je ovaj rad u pokušaju da se zaustavi vrijeme u iznimnom trenutku čovjekove egzistencije — svadbi, reafirmirajući istovremeno kajkavsko usmenoknjiževno stvaralaštvo.

II KULTURNO-POVIJESNI OKVIR BEDNJE

Povijesno-socijalni kontekst Bednje tipičan za sjeverozapadnu Hrvatsku tokom više stoljeća donekle je različit od drugih krajeva. Od Trakošćana udaljeni nepunih sedam kilometara, seljaci Bednje — kmetovi, želiri (frajmani-slobodnjaci) i zanatlije bili su gotovo 400 godina žrtve nesmiljenog i okrutnog izrabljivanja generacija Draškovića i Zagrebačkog kaptola. Draškovići su kroz čitav feudalni period uživali sva regalna (vladarska) prava, a i nakon ukidanja kmetstva, sve do tridesetih godina ovog stoljeća, raznim smicalicama i svojim utjecajem onemogućavali su likvidaciju feudalnih odnosa i agrarnu reformu.¹

Povjesničar Josip Adamček utvrdio je da su seljaci s trakošćanskog vlastelinstva, koje je obuhvaćalo sela Šaša, Bednja i Višnjica, što su u naturi

1. Gačeša, Nikola: O utvrđivanju objekata agrarne reforme na veleposedu grofa Ivana Draškovića 1935.g. — Zbornik Historijskog instituta JAZU, vol. 5, Zagreb, 1963.

ili novcu davali 12 osnovnih vrsta nameta, poreza ili prisilnog rada.² Miroslav Krleža u baladi »Lamentacija o štibri«³ nabroja tridesetak oblika novčanih daća i naturalnih podavanja kmetova: tlaka, pohižnina, goveščina, žirovina, maltarina, gornica, krčmarina, sajamnina, lugarina, ribarina, desetina, činž. . . sarkastično anticipirano u stihovima:

Naj zemeju na znanje Velemožni,
da mi sme lojalni, pobožni i podložni!
Kistijant Im želim Gospon Grof,
se moje je Njihovo: moj žitek, imetek, moj
lov i moj krov!⁴

Unatoč trajnom siromaštvu i ponekom prihodu od domaće radinosti (drvena galanterija), duhovni život ljudi ovog kraja žilavo traje. Ivan Zajc u čas. »Sv. Cecilija« 1878. godine bilježi »Popijevke iz Župe bednjanske«, a ljepotu božične pučke pjesme registrira 1883.⁵ Pučka škola djeluje od 1839. godine.

Spomenička kulturna baština Bednje vrlo je stara i bogata. Nađeni su arheološki tragovi iz mlađeg kamenog doba, a čitavo područje okolice Bednje imade i danas dosta očuvanih etnografskih spomenika, a posebno slamom pokrivenih drvenih stambenih objekata s trijemom ispred kuće.

Posebno je zapažena bednjanska narodna nošnja, koju smatraju najljepšom i najprofinjenijom u Hrvatskom zagorju. Visoke estetske odlike čine njena bjelina, istančanost i skladni ukras bijele čipke i veza s motivima kvadrata, rombova i cvjetića. U dijelovima nošnje uočen je renesansni utjecaj, naročito na rukavcima i ovratniku, koji sliči španjolskoj plemićkoj nošnji.⁶ Župna crkva sv. Marije izgrađena je u baroknom stilu 1676. godine s kasnijim prepravkama. Po navodima Gjüre Szaboa u bednjanskoj crkvi je 1666. godine bio kapelan glagoljaš Gašpar Urmeniç.⁷ Muzikolog L. Šaban otkrio je u crkvi »vrlo lijepe orgulje građene u stilu talijanske tradicije, majstorsko djelo izvornog graditelja Gaetana Moscatellija.«⁸

Između dva svjetska rata u Bednji je pokrenut prosvjetno-kulturni rad u ogranku »Seljačke sloge« s knjižnicom, dramskom družinom, glazbenom i folklornom sekcijom te pjevačkim zborom. Rad ogranka obnovljen je 1946. godine s novim snagama što s većim i manjim oscilacijama traje do danas. Od 1978. godine djeluje Kulturno-umjetničko društvo »Franjo Sert« po imenu zaslužnog bednjanskog učitelja. Najznačajnija je aktivnost dramske sekcije, čiji su vrijedni članovi pripremili i izveli »Bednjansku svadbu«, koja je do danas reprizno izvedena desetak puta.

Nezavršeno bibliografsko istraživanje publikacija o Bednji obuhvaća više od 50 bibliografskih jedinica. Znanstvene i publicističke radove iz raznih oblasti objavili su između ostalih i Valtasar Bogišić, Ivan Kukuljević, Miroslava Despot, Anđela Horvat, Josip Jedvaj i drugi. Znanstveni interes za Bednju i okolicu i dalje je prisutan.

2. Adamček, Josip: Trakošćansko vlastelinstvo. — »Kaj« god. 5/1972, br. 11.

3. Krleža, Miroslav: Balade Petrice Kerempuha (pretisak). Ljubljana, 1972.

4. Krleža, Miroslav, o.c.

5. Zajc, Ivan: Korizmena. Popievke iz Župe bednjanske. — »Sv. Cecilija«, 2/1878.

6. Kašpar, Libuše: Narodna nošnja iz Bednje. — Varaždinske vijesti« br. 1920 od 12. IX 1981.

7. Szabo, Đuro: Kroz Hrvatsko zagorje. Zagreb, 1939.

8. Šaban, Ladislav: Orgulje mletačkog graditelja u Bednji. — Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, god. 23/1974, br. 3-4.

III USMENO NARODNO STVARALAŠTVO BEDNJE

Osnovna tema ovog rada vezuje se uz novija istraživanja narodnog kajkavskog pjesništva u varaždinskoj regiji.

Kajkavska književnost vrlo rano govori o narodnom stvaralaštvu. Pojava kajkavštine utvrđena je već na početku 15. stoljeća,⁹ a književni tekstovi najstarijih kajkavskih pisaca, pjesmarica i zbornika 16. i 17. stoljeća svjedoče o usmenoj poeziji i izvođačima. U najstarijem korpusu hrvatske književnosti to dokazuju Antun Vramec (16. st.), Pavlinski zbornik (1644), Juraj Habledić (1609—1678), zbornik »Chitara octohorda« (1701), Ivan Belostenec — »Gazophylacium« (1740), Josip Bedeković — Komorski (1688—1760) i Juraj Leh-pamer — »Philomena sacra« (1796). Od romantizma prema našem vremenu potkrepljuju ovu tvrdnju: Vrazove »Narodne pesni ilirske« (Zgb, 1839), »Ludbreška pjesmarica« (1880), »Narodne pripovijedke u Varaždinu i okolici« Matije Valjavca (Varaždin, 1858), te tri zbirke narodnih pjesama i pripovijedaka Rikarda Plohl-Herdvigova (Varaždin, 1868—1869).

Suvremena istraživanja kajkavske narodne književnosti s folklorističkog i etnomuzikološkog aspekta vezana su najviše za ime Vinka Žganca, čija su brojna djela nastala terenskim istraživanjima na tlu Međimurja i Hrvatskog zagorja. Tekstovi njegove zbirke »Narodne popijevke Hrvatskog zagorja« (Zgb, 1952) nastali su najvećim dijelom bilježenjima na terenu varaždinske regije, a iz Bednje je registrirano 35 pjesama.

Usmenoknjiževni sustav kajkavske regije pokazuje da su motivi i teme u uskoj vezi s narodnim životom, da imaju »kreativnu sposobnost i ambijentalni etnomentilitet«.¹⁰ U Bednji i okolici najviše je sakupljana, prezentirana i tumačena lirska narodna pjesma, pripovijetke, te ostale usmenoknjiževne forme: zdravica, zakletve, blagoslovi, vraćanje i gatanje. I za ovaj kraj vrijede ustaljene zakonitosti: prigodni značaj, opći i ljudski sadržaji, te širok motivsko-tematski raspon.

Analiza Žgančeve zbirke »Narodne popijevke Hrvatskog zagorja« (tekstovi) pokazuje da u 35 narodnih popijevaka iz Bednje motivi i teme sadrže:

— prigodne pjesme	3
— religiozne (mitološke)	6
— povijesna i socijalna tematika	13
— ljubavne pjesme	11
— epske pjesme — junačke	2

Pored ovih primjera, nekoliko narodnih pjesama objavljeno je u studiji prof. Josipa Jedvaja »Bednjanski govor« (Zagreb, JAZU, 1956), te u kontekstu »Bednjanske svadbe« Josipa Genca.

Prigodne pjesme bednjanskog područja, uz svoju tipičnu motiviku i temu, odlikuju se i satiričnom crtom, kao npr. u svatovskoj pjesnici »Dorujta, dorujta«:

(...) Če note derovolji,
buma vas pegnuli
z grebljicu i vaslicu
z lepaurem po pe riti¹¹

9. Hercigonja, Eduard: Srednjovjekovna književnost. Zgb, 1975.

10. Kekez, Josip: Usmeno kajkavsko pjesništvo varaždinske regije. — Varaždinski zbornik... Varaždin, 1983.

11. Žganec, Vinko: Narodne popijevke Hrvatskog zagorja. Tekstovi. Zagreb, 1952.

Religiozne pjesme, pored značajne zastupljenosti, ističu se naglašenom socijalnom komponentom koja proistječe iz sudbinskog siromaštva i mistične nade u bolji život.

Socijalna motivika narodnih pjesama iz Bednje u zastupljenosti je najveća, njen je efekt u više primjera pojačan ugođajem naricanja i podignut na filozofsku razinu pitanjem o svrsi i smislu ljudskog postojanja.

Ljubavne pjesme, koje su po učestalosti na kajkavskom tlu najbrojnije, i u Bednji bilježe visoku zastupljenost. Kao i u ostaloj motivici narodnog stvaralaštva Bednje njihov je ugođaj spoznajno-melankoličan i duboko prožet unutrašnjim proživljavanjima.

Usmenoknjiževne pripovijedne vrste — pripovijetke, bajke, predaje, legende, anegdote, zatim usmena narodna retorika (zdravice, hvale, rugalice, izreke) te dramske igre — zaokružuju bogatu sliku Bednje u kajkavskom usmenom stvaralaštvu.

Posebna karakteristika narodnog stvaralaštva Bednje su prozna kazivanja podvrste vjerovanja,¹² odnosno prema prof. Josipu Jedvaju »gatanje i čaranje«.¹³ Porijeklo i nastanak ovih tekstova vezuje se za mitska i misteriozna vjerovanja poganskog karaktera i praotačkog kulta u antropomorfičnom zamišljanju prirodnih pojava. Taj izmišljeni i zamišljeni svijet sam po sebi i kao opis zanimljiv s poetskim odlikama koje pripadaju praznovjerju, a nastao je iz neprosvijećenosti, »iz prevlasti mašte nad razumom, iz bolesnih i abnormalnih stanja čoveka, koji je ugrožen prirodnom stihijom. divljim zverima i elementarnim nepogodama«.¹⁴

Zabilježeni tekst »gatanja i čaranja« govori o vjerovanju uz ženidbu pa time ilustrira cjelinu ovog rada:

Kad idu mladenci na vjenčanje, moraju prednjaci (to su dva momka, koji plešu pred svadbenom povorkom) paziti, da nitko ne prođe između vjernika, jer će se, ako tko prođe, u životu svađati.

...

Ako si djevojka kupi za one novce, što ih je dobila na dar, dok je bila zaručnica i za svadbe, kakovu životinju, imat će od ove životinje mnogo koristi i kasnije će uvijek ova vrsta domaćih životinja dobro uspjevati.¹⁵

Gatanje i čaranje, kao i bajanje, nisu istovrsne radnje, iako su međusobno povezane. U ne tako davnoj prošlosti njima se željelo postići dobro u životu (zdravlje, dug život, sloga, ljubav) odnosno proreknuti budućnost i pogoditi prošlost. Pomoću čaranja djevojke su pokušavale ostvariti svoje ljubavne želje u pogledu budućeg izabranika:

Kad djevojka želi saznati, tko će je isprositi, mora prije Andrijina čitav dan postiti, a uveče pojesti tri pšenice zrna i popiti tri žlice vode, pa leći ispod ljestve i tu spavati. O kome će sanjati taj će je isprositi.¹⁶

Ostale književnouslymene vrste narodne retorike interpretiraju se u nastavku analize komparativnim zahvatom etnografskog, retoričkog i teatrološkog elementa.

12. Knežević, Milivoje: Antologija narodnih umotvorina. Novi Sad — Beograd, 1957.

13. Jedvaj, Josip: Gatanje i čaranje (Bednja u Hrvatskom zagorju). Zagreb, JAZU, 1929.

14. Knežević, Milivoje, o.c.

15. Jedvaj, Josip, o.c.

16. Jedvaj, Josip, o.c.

IV ETNOGRAFSKE, RETORIČKE I DRAMSKE KOMPONENTE BEDNJANSKE SVADBE

U članku »Etnografska slika varaždinskog kraja« Vitomir Belaj, ne bez žaljenja, konstatira: »Još uvijek nije moguće podastrijeti sustavan i cjelovit prikaz same tradicijske kulture seljaka varaždinske okolice, njihova načina života. S tog područja nije objavljena niti jedna monografija o narodnom životu... Rijetki su prilozi koji obrađuju ili barem opisuju koji mali dio seljačke kulture.«¹⁷

Između ostalih značajki tradicijske kulture citirani autor posebno analizira društveni život sela, čiju osnovnu jedinicu predstavlja obitelj. U tom kontekstu Belaj sintetski daje prikaz sklapanja braka — svadbenih običaja koji su na kajkavskom području vrlo slični. Naglašenija dimenzija ženidbe i narodnih običaja vezanih uz taj čin najpoznatija je u Međimurju, koje je za sada najistraženije u smislu tradicijske kulture, odnosno narodnog stvaralaštva.¹⁸

Komparativno gledano ženidbeni običaji u cijelom Hrvatskom zagorju, pa tako i u Bednji, otpočinju najavom svadbe, što se dešava nakon upoznavanja budućih bračnih drugova. U »Bednjanskoj svadbi« Janica i Jožek su se upoznali na proštenju kada je on »zebrol serce pri licitore, nujuvače štere« je bile sredi štunto i skup su gverc pili z jana kupica, a dimo ju ja etprotil ču de husticu ped Verški breg.«¹⁹ Nakon toga, uz prethodnu suglasnost mladićevih roditelja, prve kontakte u djevojčinoj kući obavlja snobokalja. Ako je na taj način pribavljena obostrana suglasnost za sklapanje braka — zavisno od lokalnih prilika, slijede posjeti mladića djevojčinoj obitelji i djevojke u kuću svojih budućih drugih roditelja. U toj prilici dolazi do darivanja — u Bednji marame i jabuke »božičnice« — dogovaraju se zaruke, razmjenjuju prstenovi, utanačuje se datum ozivanja u crkvi (zapisek) te konačno termin sklapanja braka, svadba, odnosno »gojsti«.

U drugom razdoblju neposrednih priprema ženidbe — uz uvjet da je prethodno dogovoren svadbeni dan — najznačajnije je pripremanje djevojčinog miraza i njezine opreme za vjenčanje. U bednjanskom kraju miraz je odražavao skromne ekonomske mogućnosti djevojčinih roditelja, a Janica je opskrbljena škrinjom u kojoj je majka pripremila odjeću, rublje, ručnike i marame, a do proljeća će otac istkati nešto platna. U vrijeme »fošnika si tok i tok moraju dojtii mladenci po krovicu«. U opremanju mladenke sudjeluje i bliža rodbina — strina, vujna, kumica i puce koje pridaju svoje poklone i pomažu u kući.

U tom vremenu određuje se »demoči sterušina« koji ima dužnost »da vojdi su brigu kok i koj sa bu pripravljole za gojsti i do sa ida svejim radem i do sa jele ne vreme denasa na stel...«²⁰ Od mladićeve strane izabran je »storešeino svotski« a obje ove ličnosti moraju biti dobri govornici, koje svojim »spričavanjem« ili govornim (retoričkim) sposobnostima vode i održavaju svadbeni ceremonijal. Zadaci starješine su vrlo složeni i iziskuju sposobnost snalaženja i improvizacije jer ne postoji zabilježeni tekst te uloge.

17. Belaj, Vitomir: Etnografska slika varaždinskog kraja. — Varaždinski zbornik... Varaždin, 1983.

18. Hranjec, Stjepan: Međimursko narodno stvaralaštvo. Čakovec, 1977.

19. Genc, Josip: Bednjanska svadba (tekst dramsko-scenske igre). Bednja, KUD »Franjo Sert«, 1980.

20. Genc, Josip, o.c.

U tim prigodama» narodni čovjek uvijek dodaje svoje misli, stavove, odbacuje suvišne po njegovom mišljenju (slična je situacija s pjesmom), javlja se dakle kao stvaralac. S druge strane taj će se narodni čovjek uvijek na neki način postaviti prema igranoj ulozi (obično ironično)»²¹ Obilje dokaza takvog pristupa svojim ulogama potvrđuju svatovski i domaći starješina u »Bednjanskoj ženidbi«.

Od ostalih značajnih osoba u svadbenim običajima ističe se uloga djevera (u Bednji: »devar«), koji u ime mladenca dogovara pojedinosti i brine se o otpremi miraza. Za poslove pripreme jela određuje se »sokačica« koja i u vrijeme svadbe nadgleda kuhanje i odlučuje o redoslijedu iznošenja na stol.

Obavješćavanje rodbine i pozivanje na svadbu dužnost je roditelja ženika. Na kraju se ukrašavaju i namještaju svadbene prostorije raznobojnim trakama i zelenilom. Pripremljena su raznovrsna jela, naročito meso i kolači, svadbena torta i primjerene količine vina.

Centralni događaj svadbenog ceremonijala, nakon obavljenih formalnosti u crkvi i kod matičara, predstavlja sama svadba, koja kao najznačajniji trenutak u životu mladih ljudi imade izuzetno svečan čin. Sama ženidba imade obredni značaj u kome se pojedini elementi ne obavljaju formalno, već su neizostavni dio svatovskog ceremonijala.

Okupljanje svatova vršilo se u mladićevoj kući, a nakon toga svadbena povorka se definitivno formirala kod mladenke. Na čelu su »prevednjoki« i »muzikaši«, iza njih svatovski starješina, a potom mladenac i djever s ostalim sudionicima svadbe, uglavnom iz obiteljskog kruga. Ispred mladenkine kuće(prije odlaska u crkvu i matičaru) odvija se »predstava« u kojoj se nadmudruju svatovski starješina i domaći starješina improvizirajući šaljive situacije. U »Bednjanskoj ženidbi« svatovi triput kucaju po prozoru kuće i kad nema odgovora, komentiraju da su »poštrevuno visoko vredno gospoda, gespeni eci sterešini domaći ... sigurne edešli v Mariča gericu obdelavaut ili po ne Sekolje sene pretepot«²² (tj. da su poštovana visoko vrijedna gospoda, gospodin i starješina domaći sigurno otišli obrađivati vinograd ili premetati sijeno). U nastavku obreda svatovski starješina biranim riječima moli da se domaćini udobrovolje ... da se lijepim glasom oglase i da dozvole otvoriti zlatne i srebrne kvake na vratima, pa iako nisu ni zlatne ni srebrne, ali su za srebro i zlato kupljene, te ako nisu, onda su usukane od konoplje. Govornička sposobnost i smisao za pojačavanje retoričkog efekta i uvjeravanja u stalnom su usponu sve dok »druga strana« ne pristane i popusti, a domaći starješina potom predaje svu vlast »gespenu sterušine svotskemu« ... koji »naj pe sve mijle volje gespedori v te hiže i mi sa si skup moramo pekerovoti njiheve kemunde.«²³

Od toga časa — kada su okupljeni svi svatovi, cjelokupan tok svadbe je u rukama svatovskog starješine. Uz bogatu pratnju tamburaške glazbe »on najavljuje ili zaključuje određeni ženidbeni detalj«.²⁴ Prema tekstu »Bednjanske svadbe« njegovo »spričavanje« i »speluvanje« zasićeno je vedrinom i zdravim narodnim humorom, a u odgovarajućem trenutku njegova uloga je dostojanstvena i na visini svadbene svečanosti.

21. Hranjec, Stjepan, o.c.

22. Genc, Josip, o.c.

23. Ibid.

24. Hranjec, Stjepan, o.c.

Nakon »službenog« dijela i obreda vjenčanja nastavak svadbe odvija se u mladenkinoj kući koju je narod Zagorja obogatio osobitostima svog duhovnog stvaralaštva. Čitav tok ženidbe sa svim brojnim detaljima podređen je što bezbolnijem trenutku u kojem mlada napušta roditeljsku kuću, te se u strukturi i međimurske i zagorske svadbe zabava i veselje odvijaju u tom smislu.

Za vrijeme svadbe redaju se razni lokalni običaji, manje ili više specifični za određen kraj. Tipičan je značaj glazbe, koja ostvaruje »štimmung« izvođenjem pjesama po želji, tuševa, napitnica i svatovskih pjesama. U »Bednjanjskoj svadbi« djevojke se posebno pripremaju za ples, koji je u svadbama značajno zastupljen. U toku svadbe izvode se i razne igre — komedije, kao npr. u Međimurju »Ples zelja«, »Baba gljive bere«, »Kak su se dva gazdi svadili za meju« i dr. U Zagorju na svadbu dolaze i maškare koje predaju svoj »naročiti« poklon mladencima, malo plešu i neotkrivene odlaze.

Značajan trenutak ženidbe predstavlja darivanje mladenaca, koje je od davnina imalo ekonomski smisao. U prijašnja vremena »na rubac« ili »tanjur«, u Bednji »na lepor«, sudionici svadbe prilagali su gotov novac, u skladu sa svojim materijalnim mogućnostima, uz već spomenute poklone u pripremi ženidbe. Danas su pokloni mladencima stvar prestiža pojedinca, ali u osnovi pomoć bračnom paru u materijalnom situiranju zajedničkog života.

Postupno se primiče najnapetiji i najteži trenutak svadbe — odlazak mlade iz roditeljskog doma. Svatovski starješina, kojeg su do tada već nekoliko puta zaustavljale suzne mladenkine oči, konačno mora objaviti da se »... bleži čos do bouš kranulo s svejim mlodenjcem ne zdaovek. Estaovilo bouš mumico i ečko, sva meila i drogo. Dešlo bouš v dreigu hižu i tum bouš nošlo dreiga reditelja. Budi njim debro kok si i svejim bilo v sve ruodne hiže.«²⁵

Potom se od mladenke opraštaju majka i otac, nakon čega se svadba nastavlja u kući mladenca. U Bednji su uz dolazak mladenke u novi dom zabilježeni magijski postupci, a prof. Jedvaj piše:

»Kad vjerenica dođe iza vjenčanja u kuću svoga muža, baci najprije u oganj jedan novčić, a onda u svinjac, i to zato, da joj kao budućoj gazdarici ne bukne požar i da joj svinje radije jedu. Zatim je djever odvede u staju i tu ona opet baci jedan novčić.

Uveče povede djever mladence u spavaonicu i baci između njih, kad legnu jedan grošić. Taj grošić odnese snaha sutradan na oltar. Ako netko metne kost u postelju prije nego mladenci legnu, neće im se blago hraniti, a djeca im neće mesa jesti.«²⁶

Gozba i veselje nastavlja se u muževljevoj kući, ali sa smanjenim intenzitetom i s manje ceremonijala. Nastupa trenutak kad mladenki skidaju »krunu« ili »venčec«, a nakon preoblačenja mladenke iz bijele vjenčalice u svečanju haljinu, slijedi njezin ples, a potom i drugi običaji: sejanje dara i drugo. Prije završetka ženidbe još dolaze mladenkini roditelji i rodbina »glet kvara«, tj. uvjeriti se kako se njihova rođakinja snašla u novom domu.«²⁷

25. Genc, Josip, o.c.

26. Jedvaj, Josip, o.c.

27. Hranjec, Stjepan o.c.

Uz još neke svadbene običaje ženidba se konačno završava. Nakon nekoliko dana okupe se svatovi i rodbina »na ostanjke« preostale hrane, što je prigoda da se još jednom porazvesele.

Kako je već istaknuto, opisani svadbeni običaji su postepeno nestali, ali i »Bednjanska svadba« u poredbi s drugim krajevima svjedoči o ljepoti i bogatstvu stvaralaštva našeg naroda, što ne može pasti u zaborav i protek vremena. Na to obavezuje i suvremena civilizacijska potreba čovjeka koji na elementima običaja predaka mora izgrađivati svoju viziju sretne i humane budućnosti.

V RETORIČKE I DRAMSKE (TEATROLOŠKE) KOORDINATE BEDNJANSKE SVADBE

Suvremena istraživanja usmene narodne književnosti, posebno razrađenog autonomnog književnog jezika, specifične poetike oblikovanja i osebnog motivsko — tematskog svijeta, pokazuju da se retoričko-dramska komponenta realizira izražajnim sredstvima jezika u kojem je kristaliziran osebniji svijet tema, pogleda i ocjena sa svim kvalitetama oblikovno — stvaralačkog procesa.²⁸

Strukturne zakonitosti umijeća govorenja — retorike s osnovnom svrhom uvjeravanja u obliku zdravice, hvale, blagoslova, rugalice i dr. te određenja teatrološkog — dramskog izraza u »Bednjanskoj svadbi« zajednički su povezane u osnovnu scensku ideju koja odražava bit ove scensko-dramske igre.

Dijaloška forma na kojoj je zasnovana dramska struktura »Bednjanske svadbe« omogućava neposredni govor karaktera koji svojim specifičnostima daju pečat ove scensko — dramske igre. Na primjer, lik dedeka očituje njegovu osobnu presonalnost, a dijalog, blago humoristički obojen, nadopunjavaju i drugi likovi — majka i Janica.

Od svakodnevnih kućnih razgovora i prozaičnih povoda dijalog i likovi se postepeno usmjeravaju glavnoj scenskoj ideji — problemu udaje Janice. Osnovna tema — svadba postaje centralna nit radnje koja pokreće cjelokupnu dinamiku, uvodi nove likove i probleme, određujući ugođaj i atmosferu.

Međusobni odnosi likova u čitavoj »Bednjanskoj svadbi« izgrađeni su na vedro — šaljivom i lirsko-emocionalnom ugođaju koji proizlazi iz karaktera likova, ambijenta i svečanog značenja svadbenog običaja u siromašnoj seoskoj obitelji.

Vedrina i lirski osnova dijaloga »Bednjanske svadbe« predstavlja konstantu koju je priređivač dosljedno proveo u svim dijelovima, spretno naglašavajući pojedine likove i trenutke u kojima je šala i humor osnovica dramskog zbivanja. Ne može se pri tome zanijekati namjerna intervencija priređivača Josipa Genca koji je u skladu s potrebama i zahtjevima dinamičnog scenskog zbivanja nametao ton i smiješne situacije, nastojeći struktuiranjem teksta postići efekte koje od predstave očekuje suvremeni gledatelj.

Istovremeno, profinjenom ironijom naglašene su pojedine situacije i likovi čije se slabosti prikrivaju izvještačenošću i pozom. U prvom dijelu

28. Čubelić, Tvrtko: Usmena narodna retorika i teatrologija. — Zagreb, 1970.

»Bednjanske svadbe« blaga doza humora javlja se u liku dedeka — suprotstavljenom svemu u kući, pa i udaji Janice, jer se još osjeća »gazda« u kući: »I će se se izda kaj derži da ma reči v te hiže« (tj. ako se još uvijek nešto drži do moje riječi u toj kući) i nešto kasnije. . . »Tok je to, a mana se nič ne pito. Nasmen nič niti rači, delata si kok si ečeta duge ma nabu.«²⁹ (Tako je to, a mene se ništa ne pita. Ne smiju ništa ni reći, radite što želite, uskoro me neće biti). A njemu je najviše žao zbog odlaska njegove unuke i miljenice, što kasnije otvoreno priznaje. Lik dedeka, čija se uloga nenametljivo ostvaruje, posredno doprinosi izražajnim vrijednostima i poetskoj ljepoti scenskog uprizorenja ovog svadbenog običaja. Njegovi monolozi bogati su izrekama koje uvjeravaju o spoznajama do kojih je on došao svojim životnim iskustvom. Njegove su ideje praktične: U zimi treba poslovati u kući (a ne u klijeti); Život mi ističe i prošao je brzo kao polovica jesenjeg podneva; Svaka noć ima svoju moć; Meni je ova svadba kao i pogreb i sl. Sve to u kontrastu ironijskog ističe njegov plemenit i duboko duševan lik.

I ostale osobe podređuju svoje djelovanje složenim zahtjevima koncepcije priređivača teksta, čija je dosljednost do kraja poštivana.

Osnovnom ugođaju i vedroj atmosferi doprinose i drugi retorički oblici, čiji leksik i stil u šaljivim akcentima izvire iz lika svatovskog starješine, koji ima zadatak pridobijanja ostalih sudionika svadbe za »njegovu« stvar. Pored već iznijetih govornih osobitosti »Bednjanske svadbe« lik svatovskog starješine kod drugog pozdravljanja i kucanja o prozor mladenkine kuće uvjerava domaćeg starješinu: »Da li su kod kuće poglavari i gospodari tog poštovanog dvora, lijepog svojeg dvora gospodari i vladari, koji su do posljednjeg svoje poreze platili i lukno podmirili«, te, ponovno: »Vrijedna visoko poštovana gospoda, kako vi, tako i mi.«³⁰

Kada domaći starješina odluči da ga pusti u kuću, ovaj mu odgovara u istom tonu: »Nećete vi mene tako lako na galamu dobiti . . . po svijetu se motaju kojekakvi potepuhi koji se znadu lijepo pokazati i masnim riječima predstaviti. . .«³¹

Njihovo šaljivo nadmudrivanje nastavlja se traženjem dokumenata koje naravno svatovi posjeduju (doduše u obliku boce vina), ukoliko domaći znaju čitati, a zna se da se potpisuju palcem.

Opisane scene oslikavaju i smisao bednjanskog čovjeka za šalu koja u okviru datih mogućnosti izražava visok poetski domet, izražen primjernim dramskim — šaljivim dijalogom.

Autentičnost i autonomnost usmenog narodnog izraza u citiranim scenama »Bednjanske svadbe« asocira iz neposrednog života govornim izrazom prenesenog značenja, koji stilskim prerusavanjem u poređenju sa slikom koja ga zamjenjuje dobiva drugo, šaljivo značenje. Priređivač teksta poslužio se metaforama i aluzijama »poglavari i gospodari tog poštovanog dvora, gospodarujući i vladajući« (glagolski prilog sadašnji) što pojačava šaljivi efekat, a odnose se na siromašnog bednjanskog seljaka koji živi na rubu neimaštine. U nastavku ove duhovite misli postiže se humoristički efekat izrekom o urednom plaćanju poreza (»do zodnjogo«, tj. do posljednjeg dinara), što je za ove ljude i siromašni svijet bilo nedostižno.

29. Genc, Josip o.c.

30. Genc, Josip, o.c.

31. Ibid.

Prepoznavanje socijalnih prilika i zaokupljenost egzistencijalnim brigama pokazuje kako je na njih gledao i o njima mislio narod, kao i način na koji se nastojao uzdići iznad svoje nezavidne situacije:

I to najviše smijehom, tom najljudskijom crtom u životu. U narodnim igrama ima toliko smijeha, ili samo smijeha, da ih je sam narod nazvao šale, krivine, hurmije, komedije, spelovanja i cirkusi... (šala i smijeh) kroz narodnu književnost nose atmosferu humanosti, nostalgiju za slobodom i nadu da se može živjeti, nasuprot likovima u epskoj poeziji, koji se crne u vrtlogu krvi i smrti.³²

Čitav dalji tok svadbe u znaku je »spelavanja« svatovskog starješine, koji za svakog sudionika ima pripremljenu pošalicu. Za »prihednega« (tj. nepozvanog) gosta koji je načuo da je mladenka »šapavo« (hroma) starješina presuđuje »kuštigu« (kaznu) za koju mora popiti tri čaše vina, a mladenci moraju sami plesati i pokazati da mladenka ima noge kao srna, nakon čega nastaje sveopće veselje i ples.

No ni mladenka nije pošteđena šale, zadirivanja pa i ruganja. Već pri kraju svadbe gosti pjevaju:

Stauro moti hižu zmeča, mlodo sneho spi, spi, spi, spi, spi, spi mlodo sneho još go zorja ne još ga dnavo ne.

Stauro moti žervi giblja, mlodo sneho spi,

Stauro moti vodu nejsi, mlodo sneho spi.³³

Ovaj svatovski napjev pun šale i ruganja na račun buduće snahe upućuje se zbog njene nespretnosti i pomanjkanja iskustva.

Lirizam »Bednjanske svadbe« ugrađen je u tekst adekvatno u dijalozima i svatovskim pjesmama uz glazbenu pratnju. U prvom dijelu izvodi se (u slici čišćenja perja) popijevka »Ober klijeti mesec svijeti« koja vedro i šaljivo govori o djevojačkim slutnjama. Pored prigodnih pjesama »V nošem polji dve kenoplja« i »Rosti, rosti hruškico«, te svadbene pjesme »Dorujta, dorujta« (već prije citirane), snažan lirski ugođaj stvara »Venčec moj«:

Venčec moj, venčec moj, beli i čeljani,

Duge sum ta prejsilo, mulji čausek nejsilo.

Venčec moj, Venčec moj, belji i čeljeni.

Ova mladenkina pjesma emocija i elegije označava ujedno prestanak djevojaštva jer se u tom trenutku svadbenog ceremonijala skidanjem vjenčica označava početak obaveza supruga i snahe.

Stihovi koji nastavljaju nježne djevojačke osjećaje posvećeni su rastanku od majke:

Čaši ma čaši mumico, nabuš ma duge časolo.

Ja si bum prašlo ze mužo po si bum zelo Jožeko.

Češljaj me, češljaj majčice, nećeš me dugo češljati,

Poći ću za muža i uzeti Jožeka.

Za vrijeme pjevanja ove pjesme Janičina majka na sceni obredno ispleće kose mladenke, vezuje traku za glavu (peculjicu) i maramu, i dok muzika tiho svira, djever je odvodi u sobu gdje je čeka suprug. Tim činom ona definitivno postaje supruga.

32. Narodne drame, poslovice i zagonetke. Prir. Nikola Bonifačić Rožin. Zagreb, 1963.

33. Genc, Josip, o.c.

Retoričke kvalitete i sposobnosti svatovskog starješine najviše dolaze do izražaja u zdravicama koje imaju za cilj da prisutne uvjere u skrivene i intimne misli koje govornik priopćuje. Za tu svrhu bira se rječnik, snažna poređenja i neobične metafore izazivanja dubokog i snažnog dojma. U kući mladenca zdravica obiluje biranim rječnikom:

»Došli smo u kuću dragih roditelja i hranitelja našeg mladenca. Dovedi smo i snašicu koja će im biti na pomoći do kraja njihovog života i koja će brinuti za napredak kuće u koju je došla.«³⁴

Tipično za svadbene zdravice u kajkavskim krajevima je oslanjanje govornika na biblijske motive. U »Bednjanskoj svadbi« svatovski starješina poziva se u svojoj zdravici kod darivanja da se »pri pečenju« (posljednjem obroku svadbe) prisutni spomenu svetih Triju kralja koji su novorođenom Isusu donijeli svoje darove: zlato, tamjan i plemenitu mast. Tako će i oni darivati mladence prema svojim mogućnostima, jer će ovi imati potrebe...

Zanimljivo je spomenuti praksu da su zdravice na svadbama govorili pojedinci iz sastava glazbe. Oni su govorničku vještinu sticali dugogodišnjim sviranjem na svadbama te preuzimanjem retoričke vještine od svojih pretihodnika, primjenjujući na svakoj pojedinoj svadbi odgovarajuću improvizaciju, već prema potrebi i osjećaju.

Zdravica se na svadbama u Bednji govorila uz svako jelo. Tako je stariješina uz juhu na stolu spominjao sv. Barbaru, a uz pečenje, kako je već navedeno, sv. Tri kralja. Nazdravljalo se roditeljima i drugim značajnim gostima.

U već opisanoj sceni ulaska svatova u mladenkinu kuću svatovski i domaći stariješina žele se međusobno impresionirati duhovitostima na »protivnikov« račun. Njihove su zdravice zaista autentičan narodni smisao za šalu koju oni mogu razvijati gotovo beskrajno. Nadmetanje su prisiljeni završiti kompromisom — sve međusobne želje svakome na isti način.

Povezano sa zdravicom pojavljuje se sličan retorički oblik hvala ili pohvala, čiji je raspon izražavanja skromniji s naglašenim i usmjerenim tonom. Izriče je majka mladenca svojoj budućoj snahi uz poklon:

Zahvaljujem se na tvom prvom daru, draga moja snaho. Ja te primam kao svoje dijete i od danas sam ja tvoja druga majka. U našoj kući ništa ti neće biti zaključano. Sve što imamo mi, imat ćeš i ti (...)³⁵

U istom tonu nastavlja i otac mladenca, izražavajući dobrodošlicu, ističući obostrane obaveze i najljepše želje.

U posljednjoj zdravici svatovski starješina najavljuje čas rastanka mladenke i roditelja »koja kreće na put koji je sama izabrala« te poziva njene roditelje da joj »na tom putu zažele sreću i podijele joj svoj blagoslov«. Prema prof. Milivoju Kneževiću »blagoslovi su želje koje se izriču voljenim i cenjenim bićima kao izliv srdačnosti i nežnosti.«³⁶

U završnoj sceni majka se od Janice oprašta kratko i osjećajno, izražavajući težinu rastanka ovim blagoslovom:

34. Genc, Josip, o.c.
36. Knežević, Milivoje, o.c.

Draga kćeri, želim ti sreću na putu za koji si se odlučila. Odlaziš, ali se zato nećemo rastati. Vrata rodne kuće uvijek će ti biti otvorena i kad god imaš vremena, dođi k nama. A ja kao tvoja mati neću prestati misliti na tebe i voditi brigu o tebi.³⁷

Očeva riječ upućena kćeri na kraju svadbe je brižna i iskustvena poruka o nedaćama i problemima koji je očekuju na novom životnom putu: Uvijek neće grijati sunce, više puta dođu oblaci, a bit će i grmljavine. Puno toga će trebati pretrpjeti. Tako je dosuđeno na tom svijetu da svatko tko živi, trpi i radost i tugu.³⁸

DIE HOCHZEIT VON BEDNJA

Quelle ethnologischer, musikalischer und mündlichliterarischer Volkswerte

ZUSAMMENFASSUNG

In Bednja, nicht weit von Varaždin, führte eine Laienspielgruppe im Jahre 1980 das Bühnendrama »Hochzeit von Bednja« auf, das auf Grund von Aufzeichnungen und Erinnerungen an einen Volksbrauch entstand, der in der Zeit zwischen zwei Weltkriegen verloren ging. Autor des Textes, Regisseur und Autor des Szenaries ist Josip Genc, Initiator von Kulturprogrammen in diesem Ort.

Grundlegende theoretische Basis für diesen Beitrag ist das Werk Prof. Tvrtko Čubelić »Mündliche Volksrhetorik und Theatologie«, veröffentlicht 1970 in Zagreb. Seine Methode des Herantretens an die mündliche Volksliteratur begründet sich auf die Interpretation der Quellen, aber besonders bedeutend ist seine Aufstellung der Gesetzmäßigkeiten der mündlichen Darlegung und der Kategorien der Mündlichkeit, des Gehörten und des Zuhörens, des Gesprochenen, des Redeflusses und der Redegabe, aus denen die Autonomie der Sprachorganisation und anderer ausdrucksvoller Sprachmittel hervorgehen. Die syntaktisch-stilistische Struktur der Sprache realisiert sich besonders und autonom in der Kategorie des Mündlichen — im Vergleich zur Norm, die in der geschriebenen Sprache besteht.

Die Hochzeit von Bednja stellt eine komplexe Verwirklichung dar, in der der dramaturgisch-theatologische Charakter vorherrscht, der sich zusammen mit rhetorischen Formen, dem lyrischen Gedicht und anderen Arten des Hersagens kreuzt, und welche man nicht voneinander trennen kann.

So gesehen ist die Hochzeit von Bednja eine abgerundete, abgeschlossene und aufgearbeitete künstlerische Verwirklichung, deren Struktur eine ausgebaute Welt des Themas und des Motivs widerspiegelt, die das Volk Bednjas dichterisch offenbart.

Diese Arbeit zeugt gleichzeitig von noch immer bestehenden Irrtümern, die das kulturelle Bewusstsein im Verhältnis zum kulturellen und geistlichen Erbe des kleinen Ortes belasten.

37. Genc, Josip, o.c.

38. Ibid.

Sl. 1. Bednjanska svadba, svatovski starješina kuca prvi put

(Foto: C. Šoštarić)

Die Hochzeit von Bednja, der Hochzeitsoberhaupt klopft zum ersten Mall

(Foto: C. Šoštarić)

Sl. 2. Bednjanska svadba, putnica za odlazak na vjenčanje

(Foto: C. Šoštarić)

Die Hochzeit von Bednja, Geleitmelodie zur Hochzeitzeremonie

(Foto: C. Šoštarić)

Sl. 3. Bednjanska svadba, mladenci dolaze s vjenčanja
(Foto: C. Šoštarić)

Die Hochzeit von Bednja, das Brautpaar kommt von der Hochzeitzeremonie zurück
(Foto: C. Šoštarić)

Sl. 4. Bednjanska svadba, češljaj me, češljaj me majčice...
(Foto: C. Šoštarić)

Die Hochzeit von Bednja, kämme mich, kämme mich, Mütterchen...
(Foto: C. Šoštarić)